

מנחה גדולה או קטנה? / הרב בניה כהן

בירור האם שהגיע זמן מנחה גדולה ורוצים לאכול, האם יש עדיפות למנחה גדולה או קטנה? וכן האם מותר לאכול ואח"כ להתפלל?

שבת ט ע"ב משנה. לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין. ואם התחילו - אין מפסיקין. מפסיקין [לקריאת שמע] ואין מפסיקין לתפלה.

מפשט המשנה משמע שצריך להתפלל קודם מנחה, שהרי כתוב במפורש "ולא לאכול", ובגמ' מבררים איזו מנחה זו:

גמרא. הי סמוך למנחה אילימא למנחה גדולה אמאי לא האיכא שהות ביום טובא אלא סמוך למנחה קטנה אם התחילו אין מפסיקין נימא תיהוי תיובתא דר' יהושע בן לוי דאמר ר' יהושע בן לוי כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה לא לעולם סמוך למנחה גדולה.. ולא לאכול בסעודה גדולה רב אחא בר יעקב אמר לעולם בתספורת דידן לכתחלה אמאי לא... ולא לאכול בסעודה קטנה לכתחלה אמאי לא דילמא אתי לאמשוכי..

הגמ' מבררת באיזה מקרה דיברה המשנה ומחלקת בשני אופנים 1. האם הסעודה קטנה או גדולה 2. האם המשנה מדברת על מנחה גדולה או קטנה, למסקנת הגמ' יש שתי דעות:

1. לישנא קמא – המשנה מדברת בסעודה גדולה, במנחה גדולה.
 2. רב אחא בר יעקב – המשנה מדברת בסעודה קטנה, אך לא פירש האם מדובר במנחה קטנה או גדולה.
- הגמ' בדעת ר' אחא בר יעקב מסבירה מה החשש לאכול לפני מנחה וכותבת שהטעם משום אתא לאמשוכי – שמא ימשיך בסעודתו ולא יתפלל מנחה.
- הראשונים חלוקים בפסיקת הגמ':

תוספות. בתספורת של בן אלעשה כו' - נראה דהכי הלכתא ושרי סעודה קטנה במנחה גדולה עד זמן תפלה ודוקא סעודה גדולה כגון סעודת אירוסין ונשואין וסעודת מילה אסור ודלא כרב אחא בר יעקב דאסר אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה דהלכה כלישנא קמא דסתם לן הש"ס ורב אשי שהוא בתראה סידר את הש"ס והלכתא כותיה לגבי רב אחא בר יעקב ואמאי דאמר לקמן מאימתי התחלת דין אין להוכיח דמתניתין איירי בתחלת הדין דלא כרב אחא דאיכא למימר דקאי אדם התחילו אין מפסיקין ומיהו סמוך למנחה קטנה אסור אפילו סעודה קטנה ואם התחילו מפסיקין ואע"ג דהש"ס אי לאו דר' יהושע בן לוי הוה מוקי לה בסעודה קטנה וסמוך למנחה קטנה ואם התחילו אין מפסיקין ולא קי"ל כר' יהושע בן לוי כדאמר בפרק תפלת השחר (ברכות כח:) מ"מ כיון דמסיק סתם הש"ס הכי משמע דבהא דאם התחילו מפסיקין קיימא לן כוותיה ודוקא בהא דאמר דאסור לטעום אפילו פירות לא קיימא לן כוותיה.

התוס' כותב בפירוש שהלכה כלישנא קמא, שאסור סעודה גדולה במנחה גדולה, ולכן הם כותבים שאם הסעודה בזמן מנחה גדולה היא סעודה קטנה יהיה מותר. אך התוס' כותבים שבמנחה קטנה אסור גם סעודה קטנה.

רמב"ם¹. כיון שהגיע זמן מנחה גדולה לא יכנס למרחץ אפילו להזיע עד שיתפלל שמא יתעלף ויבטל מן התפלה, ולא לאכול אפילו אכילת עראי שמא ימשך באכילה..

משמע מהרמב"ם שהוא פסק כר' אחא בן יעקב שהרי כתב שאסור לאכול אפילו אכילת עראי² לפני מנחה גדולה, א"כ הרמב"ם הבין שר' אחא בן יעקב דיבר על מנחה גדולה.

רא"ש³. א"ר הונא אסור לאדם שיטעום קודם תפלת המוספים ולית הלכתא כוותיה ולא כריב"ל דאמר כיון שהגיע זמן המנחה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה ואפי' התחיל בהיתר צריך להפסיק כדמוכה פ"ק דשבת דף ט: וכן משמע לישנא דאסור לטעום כלום ואין הלכה כן ומותר לאכול כשיגיע זמן תפלת המנחה וכן פסק ר"ת פרק קמא דשבת דמוקי מתניתין דלא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא

¹ הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ו הלכה ה

² וצריך לעיין, האם הרמב"ם מחמיר יותר מסעודה קטנה וכותב שאפילו אכילת עראי אסורה, שזו כוונתו?

³ ברכות פרק ד' הלכה י"א

לאכול סעודה גדולה ובמנחה גדולה אבל סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה מותר להתחיל וכן נמי סמוך למנחה קטנה דלא חיישינן לאמשוכי כלל בסעודה קטנה דבשל סופרים הלך אחר המיקל...

הרא"ש מביא את ר"ת, ונראה שהוא פסק כלישנא קמא, אך הוא הבין שהאיסור של לישנא קמא לא מצד מנחה אלא רק מצד הסעודה, ולכן הוא התיר סעודה קטנה בין מנחה גדולה ובין מנחה קטנה.⁴

חידושי הר"ן⁵. גמ' לעולם סמוך למנחה גדולה ובתספורת בן אלעזא ולא לאכול סעודה גדולה.. אבל הר"ז הלוי ז"ל מקל בדבר ואומר דכיון דאי לאו מדר' יהושע בן לוי הוה מוקימנן מתני' בסמוך למנחה קטנה ודר' יהושע בן לוי אידחיא לה בדוכתא נקטי' מתני' כפשטה בסמוך למנחה קטנה הא במנחה גדולה אפילו סעודה גדולה שרייא:

הר"ן הביא את הר"ז הלוי שנראה שפסק את לישנא קמא בה"א, וכתב כיון ר' יהושע בן לוי נדחה א"כ אפשר לחזור להעמדה הפשוטה שמדובר במנחה קטנה ובזה נאסר סעודה גדולה. אך במנחה גדולה יהיה מותר.⁶

סיכום 4 דעות הראשונים:

1. רמב"ם – פסק כרב אחא בן יעקב שאסור שסעודה קטנה והבין שמדובר על מנחה גדולה, א"כ אסור לאכול כלל לפני מנחה.
2. תוס' – פסק כלישנא קמא שאסור סעודה גדולה במנחה גדולה, והבין שאסור סעודה קטנה במנחה קטנה.
3. רא"ש בדעת ר"ת – פסק כלישנא קמא שאסור סעודה גדולה במנחה גדולה, אך הבין שמותר סעודה קטנה במנחה קטנה.
4. הר"ן בדעת הר"ז הלוי – פסק את הה"א של לישנא קמא שאסור רק סעודה גדולה במנחה קטנה, וכל השאר מותר.

שו"ע⁷. לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי (מקום שמעבדין שם העורות) ולא לדין ולא לאכול אפי' סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ואם התחיל באחת מכל אלו אינו מפסיק אף ע"פ שהתחיל באיסור והוא שיהא שהות ביום להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו אבל אם אין שהות להתפלל אחר כך צריך להפסיק מיד ומאימתי התחלת תספורת משיניח סודר של ספרים על ברכיו והתחלת מרחץ משיפשוט לבושו העליון והתחלת בורסקי משיקשור בגד בין כתפיו כדרך הבורסקים והתחלת דין אם היו עסוקים בו משיתחילו בעלי דינין לטעון ואם לא היו עסוקים בו משיתעטפו הדיינים ולדידן משישבו אדעתא לדון והתחלת אכילה משיטול ידיו: הגה ויש חולקים וסבירא להו דסעודה קטנה מותר ואינו אסור רק בסעודת נשואין או מילה (טור בשם רבינו תם) וי"א דאפי' סעודה גדולה סמוך למנחה גדולה שרי (בעל המאור והגהות מרדכי פ"ק דשבת) וי"א דסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה שרי (טור בשם ר"י) ונהגו להקל כשתי הסברות דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ואפשר הטעם משום דעכשיו קוראין לבה"כ לא חיישינן דלמא יפשע ולא יתפלל (אגודה פ"ק דשבת) (וע"ל סי' פ"ט) מיהו בסעודה גדולה יש להחמיר אפי' סמוך למנחה גדולה ואפי' אם התחיל קודם לכן כשמגיע מנחה קטנה והשעה עוברת צריך לקום ולהתפלל (טור ובית יוסף בשם הפוסקים):

השו"ע פסק כהרמב"ם, שאסור לאכול אפילו סעודה קטנה לפני תפילת מנחה גדולה. הרמ"א לעומת זאת הביא שנהגו להקל כשני הסברות⁸ – גם סעודה גדולה לפני מנחה גדולה (בעל המאור – הר"ז הלוי), וגם סעודה קטנה לפני מנחה קטנה (רא"ש בשם ר"י). והסביר הטעם למה מקילין שהרי היום קוראים לבה"כ ולכן אין חשש

⁴ והתוס' חולק ע"ז, שהרי כתב בפירוש שסעודה קטנה במנחה קטנה אסורה. ונראה שנקודת המחלוקת בניהם היא כזו, האם מה אסור לישנא קמא, כיון שהטעם הוא דילמא אתא לאמשוכי א"כ לפי ר"ת בסעודה גדולה נמשכים ולא חוששים בכל אופן אך לפי תוס' בסעודה גדולה נמשכים גם כשיש זמן וכשאינן זמן כל כך - במנחה קטנה חוששים גם בסעודה קטנה שימשך קצת ויפספס מנחה.

⁵ מסכת שבת דף ט עמוד ב.

⁶ משמע שהר"ז לא פסק את ר' אחא בן יעקב, אלא כמו שכתבתי כלישנא קמא בה"א, א"כ הוא יתיר גם סעודה קטנה במנחה קטנה ויאסור רק סעודה גדולה במנחה גדולה.

⁷ או"ח רל"ב סעיף ב, ג.

⁸ ק"ק למה כותב הרמ"א שנהגו להקל כשני הסברות, הרי זה בדיוק דעת הר"ז הלוי (בעל המאור) שאסור רק סעודה גדולה לפני מנחה קטנה. וצ"ע.

שיפשו. אך ק"ק שהרי בסעודה גדולה אפשר שישתו הרבה יין ולא יעזור כבר שקוראים לבה"כ, ולכן אולי זה הטעם שהרמ"א כתב בסוף הסעיף להחמיר בסעודה גדולה בכל אופן.⁹

ויוצא לנו כאן בפשטות, שלמי שפוסק כשו"ע, צריך תמיד להתפלל מנחה גדולה ואח"כ לאכול. ולפוסקי הרמ"א צריך להתפלל מנחה גדולה רק לפני סעודה גדולה, ואם אוכל סעודה קטנה יהיה מותר להתחיל אפילו בזמן מנחה קטנה. (אלא אם השעה של מנחה עוברת)

אך בכל אופן צריך לברר האם יש איזו עדיפות בין מנחה קטנה למנחה גדולה. הגמ' בברכות מגדירה מהי מנחה קטנה ומהי מנחה גדולה:

ברכות כ"ו ע"ב. ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה.

רש"י מסביר איך הגיע החילוק של מנחה קטנה ומנחה גדולה,

מנחה גדולה. אם בא להקדים תמיד של בין הערבים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה "דבין הערבים" כתיב ביה מכי ינטו צללי ערב משהחמה נוטה למערב דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה דאמר מר חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם באמצע הרקיע (פסחים ד' צד:)

מנחה קטנה. זמן תמיד של בין הערבים בכל יום מתשע שעות ומחצה ולמעלה כדתנן בתמיד נשחט (פסחים נה.) נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה והתם מפרש טעמא:

רש"י מסביר, כיון שמנחה היא כנגד קורבן תמיד של בין הערביים (לפי דעת ר' יהושע בן לוי), ואפשר להקדים להקריב את קרבן תמיד לשעה שישית ומחצה כיון שאז השמש מתחילה לנטות למערב, ולכן מהשעה הזאת אפשר להתפלל וזוהי מנחה גדולה. ומנחה קטנה זה הזמן שכל יום הקריבו את תמיד בן הערביים.

רמב"ם¹⁰. כבר אמרנו שתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנו זמנה ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה תקנו זמנה מתשע שעות ומחצה והיא הנקראת מנחה קטנה ולפי שבערב הפסח שחל להיות בערב שבת היו שוחטין את התמיד בשש שעות ומחצה אמרו שהמתפלל מאחר שש שעות ומחצה יצא ומשהגיע זמן זה הגיע זמן חיובה וזו היא הנקראת מנחה גדולה.

הרמב"ם כותב בפירוש שזמן תפילת מנחה לכתחילה הוא מזמן מנחה קטנה ובדיעבד מי שהתפלל מנחה גדולה יצא.

טור¹¹. וזמנה משש שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה דברי חכמים רבי יהודה אומר עד פלג המנחה וכו'

מלשון הטור שלא חילק משמע שאין העדפה למנחה קטנה על פני מנחה גדולה.

שו"ע¹² מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר שש שעות ומחצה ולמעלה יצא ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע...

השו"ע פסק כהרמב"ם שלכתחילה צריך להתפלל מנחה גדולה, והרמ"א שלא כתב כלום בהגה משמע בפשטות שמסכים עם השו"ע בזה.

ט"ז. מי שהתפלל כו'. זה דעת רמב"ם משמע דוקא בדיעבד יצא, וכ' בית יוסף שמדברי הטור והרא"ש משמע דזמן מנחה לכתחילה הוא מו' שעות ומחצה ולמעלה וכאן סתם כרמב"ם אבל מנהגינו הרבה פעמים שמתפללים מנחה קודם פלג המנחה דהיינו י' שעות ומחצה:

אולם הט"ז כותב שהטור והרא"ש פסקו שמנחה גדולה היא לכתחילה, וכך מנהגו, שמתפללין מנחה גדולה.

⁹ וא"כ יוצא שפסק כהרא"ש בדעת ר"ת.

¹⁰ הלכות תפילה פרק ג' הלכה'

¹¹ או"ח רל"ג סעיף א'

¹² או"ח רל"ג ס' א'

לסיכום יוצא לשיטת הרמ"א עדיף להתפלל מנחה קטנה ואפילו אם רוצה לאכול, שהרי לפי שטתו אין שום בעייה לאכול סעודה קטנה לפני מנחה, אולם הט"ז כותב מנחה גדולה היא לכתחילה וא"כ לפי שיטתו אדם יכול לעשות כרצונו אם להתפלל קודם אם לאכול, חוץ מסעודה גדולה שאז יעדיף שיתפלל קודם בכל אופן.

אך קשה בשיטת השו"ע (והרמב"ם), שהרי להתפלל מנחה גדולה זה רק בדיעבד, אך אסור לאכול שום סעודה אפילו לפני מנחה גדולה. וא"כ מה עדיף להתפלל מנחה גדולה שהיא בדיעבד שהרי רוצה לאכול ואין לו ברירה או שעדיף לאכול קודם ולסמוך על השיטות המקילות ולהתפלל מנחה קטנה?

האחרונים הספרדיים¹³ כתבו בזה שנהגו בזה להקל כהרמ"א, ולאכול סעודה קטנה לפני מנחה גדולה וא"כ יהיה עדיף קודם לאכול סעודה קטנה ואח"כ להתפלל מנחה קטנה. אך הגרע"י¹⁴ והאור לציון¹⁵ כתבו שעדיף דווקא להתפלל מנחה גדולה ואח"כ לאכול, שכך לא יעברו על דברי השו"ע.

¹³ כף החיים (רל"ד ס"ק לד), בא"ח (ויקהל סי"ג), הגרע"י (הליכות עולם ויקהל ס"ה), הרב אליהו (מאמר מרדכי לימות החולה פרק כה ס"ח) והאור לציון (ח"ב פרק ט"ו סעיף א'). אולם יש מחלוקת זה רק במנחה גדולה או אפילו במנחה קטנה, ועוד כתבו מהם שהמחמיר כהשו"ע תבוא עליו הברכה.

¹⁴ הגרע"י (הליכות עולם ויקהל ס"ה)

¹⁵ (ח"ב פרק ט"ו סעיף ב')